

Дослідження/

Ігор Івасів

Доктор економічних наук,
професор кафедри банківської справи
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Роман Корнилюк

Асистент кафедри банківської справи
Київського національного економічного
університету імені Вадима Гетьмана

Вплив іноземних банків на банківську систему України

В умовах глобалізації зростає кількість та роль іноземних банків на ринку фінансових послуг України. До того ж посилення міжнародного руху банківського капіталу потребує зваженої державної регуляторної політики, спрямованої на запобігання впливу світових фінансових криз та на мінімізацію ризиків залежного розвитку вітчизняної банківської системи. У статті за допомогою ретроспективного аналізу показників з довгим часовим інтервалом досліджено концептуальні засади діяльності іноземних банків, визначено їх сутність, наслідки експансії на території приймаючих країн та особливості впливу на розвиток банківської системи України.

Проблема оцінювання впливу іноземних банків на банківську систему є досить актуальною не лише для вітчизняних, а й для зарубіжних учених. На жаль, в Україні дискусія щодо цієї проблематики має не так економічний, як політичний характер, оскільки зачіпає інтереси різних груп зацікавлених осіб. Назріла необхідність комплексного дослідження впливу іноземних банків на банківську систему України з використанням емпіричних розрахунків та індивідуальних фінансових показників кожного банку окремо.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ

За кордоном оцінку впливу іноземних банків на фінансовий сектор приймаючих країн займається багато науковців. Так, Р.Левін проаналізував взаємозв'язок фінансової лібералізації й ефектив-

ності банківської діяльності, зробивши висновок про те, що більша частка іноземних банків у капіталі банківської системи підвищує її загальну ефективність завдяки зменшенню накладних витрат банків [1]. Дж.Капріо і П.Гонахан, Л.Голдберг та інші виявили наявність позитивної кореляції між присутністю іноземних банків та стабільністю банківської системи [4; 5]. У праці Б.Дейджа, Л.Голдберга і Д.Кінні доведено, що іноземні банки, як правило, мають вищі обсяги кредитування, ніж їх вітчизняні конкуренти [6]. А.Деміргюч-Кунт, Р.Левін, Х.Мін на основі аналізу банківських систем за період 1988–1995 рр. довели, що експансія іноземних банків зменшує частоту банківських криз [7]. Матісон і Рольдос стверджують, що іноземні банки є джерелом стабільніших кредитних ресурсів за рахунок коштів материнських структур та ширшого доступу до глобальних фінансових ринків, тож присутність іноземного капіталу може підвищи-

ти стабільність банківської системи приймаючих країн [8].

Водночас зарубіжні вчені звертають увагу на низку негативних наслідків діяльності іноземних банків. Кулл і Періа при детальному аналізі клієнтів іноземних банків виявили, що додаткові іноземні кредитні ресурси спрямовуються в основному до великих місцевих підприємств, які мають тривалий досвід роботи на ринку та кращі фінансові показники, тоді як нові фірми з меншими обсягами продажу отримують відмови за кредитними заявками [9]. Критики експансії іноземного банківського капіталу звинувачують іноземні банки в стратегії “збирання верхків” (англ. “cream-skimming”), що полягає у перехопленні

найкращих місцевих клієнтів у вітчизняних банків і обмеженні доступу до кредитів для більшості підприємств малого та середнього бізнесу. Фарно, Бассо, Лука довели, що іноземні банки у Польщі, Естонії, Болгарії та інших країнах із перехідною економікою більш схильні видавати кредити номіновані в доларах США та євро [10–12]. При цьому операції в іноземних валютах вигідніші для іноземних банків, оскільки таким чином банки перекладають валютні ризики на клієнтів. Деякі вчені зазначають, що зниження фінансової стійкості національних банківських систем пов'язане саме з діяльністю іноземних банків. Так, зокрема, Дулей та інші підтвердили, що вихід інвесторів із капіталу корейських банків зумовив кризу в Південній Кореї 1997 року [13].

Отже, вчені виявляють чимало як позитивних, так і негативних аспектів присутності іноземних банків у банківських системах приймаючих країн.

Серед позитивних слід виокремити такі:

- запровадження сучасних банківських технологій і фінансових інновацій;
- економія від масштабу, коли іноземні банки можуть викликати консолідацію банківської системи;
- розвиток фінансових ринків, удосконалення ринкової інфраструктури;
- посилення конкуренції на ринку банківських послуг;
- залучення прямих іноземних інвестицій, сприяння припливу та диверсифікації капіталу.

Проти присутності іноземних банків дослідники наводять такі аргументи:

- можливість іноземного контролю над банківською системою приймаючої країни, оскільки контроль над розподілом кредитних ресурсів у економічній системі є важелем економічної влади;
- специфічність банківського бізнесу порівняно з іншими сферами підприємницької діяльності, що зумовлює необхідність протекціоністських заходів у системі регулювання банківської діяльності;
- іноземні банки можуть переслідувати цілі, не сумісні з основними завданнями економічної політики приймаючої країни (наприклад, підтримка експорту з країни походження материнського банку);
- у період банківських криз іно-

земні банки можуть “експортувати” нестабільність, “інфікуючи” банківську систему приймаючої сторони;

- відмінності у системах банківського регулювання можуть створювати проблеми в процесі контролю за діяльністю іноземних банків.

При визначенні впливу іноземного банківського капіталу на розвиток банківської системи доцільно використовувати інституційний підхід і чітко відокремлювати наслідки експансії для кожного типу зацікавлених сторін, що мають відношення до банківської системи. Зауважимо, що навіть для одного суб'єкта вплив іноземних банків може мати різновекторний характер. Наприклад, для державних органів влади приплив капіталу з-за кордону, з одного боку, – вирішення проблеми з додатковими інвестиційними ресурсами, а з другого – загострення проблеми економічного суверенітету держави. Для прийняття стратегічних регуляторних рішень необхідно зважувати обидві альтернативи. Вплив іноземних банків може бути прямим чи опосередкованим і внаслідок цього також може мати різний характер. Наприклад, вітчизняні банки через зростання конкурентного тиску з боку іноземних банків втрачають певну частину клієнтської бази, погіршують результативність діяльності та фінансового стану. Проте якщо вітчизняним банкам вдається швидко адаптуватися до нових умов бізнес-середовища, то завдяки реструктуризації вони можуть наблизитися за показниками до рівня іноземних, що позитивно вплине на банківську систему в цілому.

Перш ніж досліджувати наслідки присутності іноземних банків в Україні, слід визначити саме поняття “іноземний банк”, яке в Україні не має юридичного трактування. Існуюче в регуляторній практиці України поняття “банк з іноземним капіталом” означає “банк, у якому частка капіталу, що належить хоча б одному іноземному інвестору, становить не менше 10 відсотків” [14, стаття 1]. За умов поширеної у вітчизняних підприємців практики виведення коштів за кордон із подальшим їх інвестуванням через офшорні компанії таке трактування не відображає об'єктивної реальності. Цей нормативний термін складно застосовувати для проведення точних емпіричних досліджень впливу іноземного банківського капіталу, оскільки до групи

банків із іноземним капіталом входять кредитні установи, які за економічною сутністю варто віднести до:

- “псевдоіноземних банків”, прямими власниками яких є іноземні компанії, що, в свою чергу, належать вітчизняним інвесторам (оскільки у випадку офшорних банків це є методом оптимізації оподаткування);
- або “квазі-іноземних банків” із міноритарною участю іноземних інвесторів, які також важко назвати іноземними, оскільки їхні власники можуть бути усунуті від стратегічного контролю над управлінням компанією.

У науковому середовищі, а також у документах міжнародних організацій найпоширенішими є такі трактування поняття “іноземний банк”:

- банк, центральний офіс якого знаходиться за кордоном (Кріс Уше);
- банк, 50% і більше капіталу якого належить прямим іноземним інвесторам, за винятком офшорних власників (в інших інтерпретаціях: 10%, 51%, 100%).

Таким чином, головною ознакою іноземного банку є розташування фактичного центру прийняття стратегічних рішень за кордоном, а також мажоритарний контроль іноземних власників.

З метою оптимізації теоретичних підходів до вивчення впливу іноземного капіталу на банківську систему України пропонуємо під терміном “іноземний банк” розуміти банк, який перебуває під контролем іноземних інвесторів, а фактичні центри прийняття стратегічних рішень щодо його діяльності знаходяться за кордоном. Розташування центрів стратегічного контролю над банком в основному зумовлюються юридичним місцезнаходженням кінцевого власника, який володіє контрольним пакетом акцій банку. (Згідно з Законом України “Про акціонерні товариства” контрольним вважається пакет акцій, що складається з 50 і більше відсотків простих акцій акціонерного товариства [15, стаття 2]). Запропоноване визначення дає змогу сконцентруватись на економічній, а не юридичній сутності іноземного контролю над банками, а також очистити вибірку досліджуваних іноземних банків від так званих псевдоіноземних банків та квазі-іноземних банків.

Застосовуючи такий підхід, ми визначили, що за станом на 01.01.2011 р. іноземні банки контролювали 47.5% активів банківської системи (за офіцій-

ною статистикою, іноземні інвестори контролювали 40,6% загального статутного капіталу), що майже у 5 разів більше, ніж у 2005 році (див. графік 1).

Найпоширенішим типом іноземних банків в Україні є дочірні структури міжнародних фінансових груп. Їх кількість і частка в активах банківської системи суттєво зросла протягом 2005–2010 рр. порівняно з банками, які належать іноземним приватним особам чи нефінансовим компаніям. Діяльність іноземних банків завдяки високому рівню зовнішньої підтримки й великій частці в системі залишається одним із вагомих факторів впливу на подальший розвиток банківської системи України. З метою визначення характеру цього впливу, нами розроблено методику ретроспективного порівняльного аналізу ключових індикаторів іноземних, вітчизняних приватних та державних банків за 2003–2010 рр.

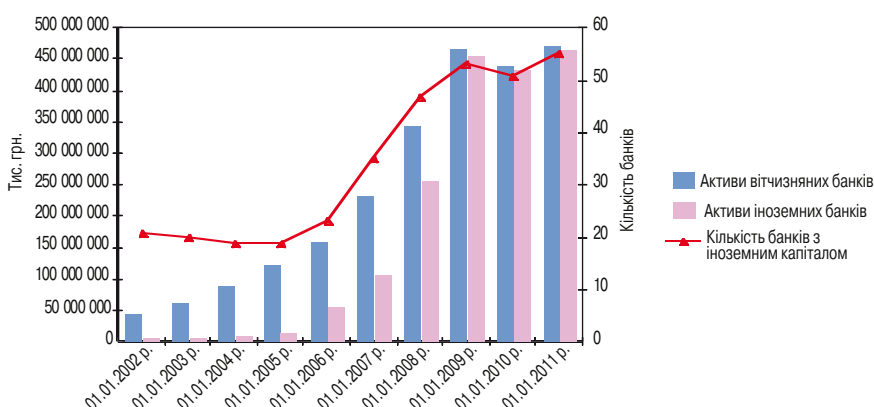
ФІНАНСОВИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ

Методика ретроспективного аналізу передбачала відбір 50-ти найбільших і великих банків України за станом на 01.01.2011 р., які володіють 90% активів усієї банківської системи України. А тому ця вибірка є репрезентативною. Умовно виділивши три групи банків – іноземні¹, державні та вітчизняні з приватними власниками – ми провели відповідні розрахунки, щоб порівняти динаміку середньозважених фінансових показників за 8-річний період. Оскільки частка іноземних банків у активах постійно зростає, особливості фінансового стану іноземних банків виразніше екстраполюються на вітчизняну банківську систему в цілому, визначаючи загальносистемні параметри ефективності, ліквідності, капіталізації, якості активів тощо.

Різномірність групи іноземних банків також була врахована у нашій методиці, оскільки ми провели додатковий аналіз за підгрупами поглинутих банків та іноземних банків, створених з нуля. Також у рамках групи іноземних банків ми виділили підгрупу псевдоіноземних банків. Як

¹ Тут і далі термін “іноземні банки” використовується у трактуванні авторів статті. За офіційною термінологією, банки – юридичні особи, включені в Державний реєстр банків України, які мають у статутному фонді іноземний капітал, називаються “банки з іноземним капіталом”.

Графік 1. Динаміка експансії іноземних банків в Україні протягом 2002–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України.

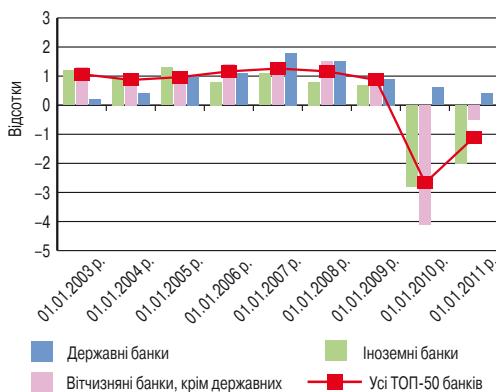
Ретроспективний аналіз. Формули розрахунків фінансових показників		
Сфера аналізу	Показник (позначення)	Формула розрахунку
Ефективність	Рентабельність активів (ROA)	Чистий прибуток / чисті активи
Ефективність	Рентабельність статутного капіталу (ROE)	Чистий прибуток / статутний капітал
Ефективність	Рентабельність власного капіталу (ROC)	Чистий прибуток / власний капітал
Адекватність капіталу	Показник концентрації капіталу (CapAd)	Власний капітал / чисті активи
Якість портфеля активів	Коефіцієнт резервування під кредитні ризики (LoanRes)	Резерви під кредитні ризики / кредити надані
Ліквідність	Коефіцієнт ліквідності (Liq)	Грошові кошти / пасиви
Фондування	Відношення процентних витрат до процентних доходів (Cost-Income Ratio)	Процентні витрати / процентні доходи
Депозитні операції	Частка депозитів у пасивах (Dep)	Депозити / пасиви
Кредитні операції	Коефіцієнт покриття (Cover Ratio)	Процентні доходи / процентні витрати
Кредитні операції	Відношення кредитів до депозитів (Loan-to-Deposit Ratio)	Кредити надані / депозити
Кредитні операції	Процентна маржа (NIM)	Чистий процентний дохід / кредити надані
Кредитні операції	Коефіцієнт інтенсивності кредитування (KIK)	Абсолютний приріст кредитів / середній арифметичний обсяг активів за період

пізніше показали результати аналізу, середньозважені показники псевдоіноземних банків мають більше спільного з вітчизняними, ніж з іноземними банками. Тому в майбутніх дослідженнях для вищої точності пропонуємо виключати цю підгрупу з вибірки іноземних банків.

На відміну від більшості досліджень, у яких фігурують загальні статистичні дані по банківській системі України, ми обчислили коефіцієнти для кожного банку окремо, підсумувавши отримані результати в рамках виділених аналітичних груп та підгруп. Порівняльний аналіз фінансового стану іноземних банків різних типів із вітчизняними приватними та державними банками полягає в обчисленні низки коефіцієнтів на основі оприлюднених даних бухгалтерської звітності та виявленні відмінностей між виділеними групами банків та підгрупами іноземних банків (див. таблицю).

Очікувалося, що після приходу іноземних інвесторів підвищиться ефективність вітчизняної банківської системи, чому сприятиме прогнозована оптимізація витрат, нижча вартість залучення капіталу, впровадження передових систем ризик-менеджменту, адекватніше ведення бухгалтерської звітності. Однак аналіз динаміки агрегованих показників рентабельності показав, що під час початкової експансії 2005–2008 рр. середньозважена рентабельність активів (ROA) та капіталу (ROE) іноземних банків зазвичай була нижчою порівняно з показниками вітчизняних. Це можна пояснити вищими витратами іноземних банків на розширення територіальної мережі та післяпродажну реструктуризацію (див. графік 2). Ймовірно є і те, що низькі показники рентабельності іноземних банків, які діють в Україні, пов'язані з “оптимізацією” оподаткування шляхом завищення ви-

Графік 2. Рентабельність активів банків України протягом 2003–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України.

трат. Низька ефективність іноземних банків у період економічного зростання є негативним сигналом з точки зору поповнення державного бюджету і потребує посилення уваги уряду до цієї тенденції.

З другого боку, вплив рентабельності на розвиток самих банків оцінюємо як незначний, оскільки нерозподілений прибуток залишається мало використовуваним джерелом для інвестицій у банківську систему України порівняно з субординованим боргом, внутрішньогруповим кредитуванням та єврооблігаціями.

Під час фінансової кризи показники ефективності банків України різко погіршилися. При цьому група іноземних банків продемонструвала вищі середньозважені значення ROA (-3%) та ROE (-24%) порівняно з приватними вітчизняними (відповідно -4% та -46%). Отже, під час кризи вплив присутності іноземних банків на ефективність банківської системи України був позитивним порівняно з групою недержавних вітчизняних банків, значна частина яких зазнала рекапіталізації, запровадження тимчасової адміністрації НБУ чи технічного дефолту. Загалом результати аналізу ефективності показали, що іноземні банки характеризуються нижчою волатильністю показників рентабельності впродовж 2003–2010 рр. порівняно з вітчизняними, а тому сприяють стабілізації фінансового стану банківської системи України. Дані графіка 3 свідчать, що підгрупа поглинутих банків має значно нижчу ефективність порівняно з банками, створеними з нуля.

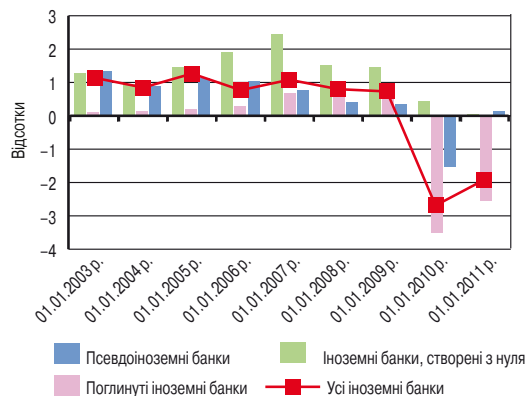
Наступний важливий показник – **адекватність капіталу** в розрізі конкретних банків ми були змушені розрахувати лише приблизно через від-

сутність даних про структуру активів. Показник концентрації капіталу (відношення власного капіталу до чистих активів) є спрощеним варіантом коефіцієнта адекватності, оскільки активи не зважуються за ступенем ризику. Протягом 2004–2010 рр. коефіцієнт концентрації капіталу 50 найбільших і великих банків України стабільно залишався в діапазоні 10–13%, причому вітчизняні банки демонстрували дещо вищу капіталізацію порівняно з іноземними.

Однак різниця в середньозважених значеннях коефіцієнта концентрації між іноземними й вітчизняними банками є незначною. Причина стабільності індикаторів капіталізації у тому, що коефіцієнт адекватності капіталу жорстко регулюється НБУ, оскільки він є базовим індикатором фінансової стійкості банку згідно з Базельськими рекомендаціями. Крім того, після поповнення статутного капіталу іноземні банки зазвичай нарощували кредитну активність чи компенсували попередні списання коштів у резерви за кредитними ризиками. Це нівелювало вплив абсолютного зростання капіталу на значення коефіцієнта адекватності капіталу іноземних банків. Результати дослідження капіталізації також засвідчили, що псевдоіноземні банки не змогли швидко поповнити капітал під час кризи, адже були позбавлені доступу до зовнішніх фінансових ресурсів.

Суттєвим фактором, що впливає як на адекватність капіталу, так і на ефективність банків, є **якість портфеля активів**. Під час кризового періоду в більшості дочірніх банків в Україні було зафіксовано найвищий рівень простроченої заборгованості серед країн Центрально-Східної Європи. Так, за міжнародними стандар-

Графік 3. Рентабельність активів іноземних банків протягом 2003–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України.

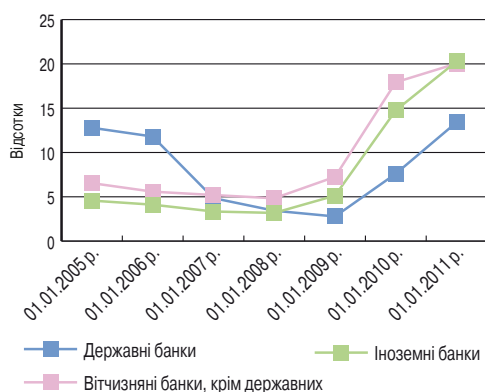
тами фінансової звітності загальний показник проблемних кредитів групи Райффайзен становив 6.5%, тоді як дочірніх банків цієї групи в Україні – 23.6%; Ерсте груп – відповідно 4.1% і 14.2%; ОТП груп – 7.9% і 22.3%. Протягом кризового 2009 року відрахування в резерви на покриття проблемної заборгованості становили понад 40% витрат і призводили до збитковості двох третин іноземних банків в Україні.

Унаслідок погіршення якості кредитних портфелів протягом 2009 року резерви під кредитні ризики в досліджуваній групі іноземних банків зросли з 21.2 до 56.7 млрд. грн., вітчизняних недержавних – з 14.4 до 34.2 млрд. грн., вітчизняних державних – з 2.1 до 7.1 млрд. грн. Відношення витрат на формування резервів до валових доходів банківської системи України збільшилося з 31% у 2008 році до 95% у 2009 році. Водночас якість активів спеціально завищувалася банками з метою мінімізації відрахувань до резервів. За підсумками 2010 року рівень збитковості банків знизився, однак частка проблемних кредитів продовжувала зростати [17].

Середньозважена частка резервів під кредитні ризики в портфелях іноземних банків у період економічного зростання була стабільно на 2 процентних пункти меншою порівняно з вітчизняними, знижуючись протягом 2005–2008 рр. на фоні зростання кредитного портфеля (див. графік 4). Однак під час кризи іноземні банки зуміли вчасно знайти необхідні ресурси для поповнення резервів, збільшивши їх частку в кредитах із 5% до 20%.

Отже, нижчі значення коефіцієнта резервування під кредитні ризики у групі іноземних банків не варто

Графік 4. Частка резервів під кредитні ризики в кредитах банків України протягом 2005–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України.

розглядати як негативний індикатор для банківської системи України, оскільки реальні резерви формуються за межами України. Гарантією при управлінні активами є не так обсяг відповідних резервів, як готовність материнських структур підтримати дочірній банк, реалізована в 2010–2011 рр. Варто зазначити, що іноземні банки, створені з нуля, та псевдоіноземні банки менш захищені від кредитних ризиків, що особливо чітко проявилось під час кризи. Однак причини можуть бути різними. Банки, створені з нуля, менш активні в сегменті роздрібних позик. Псевдоіноземні – меншою мірою залучені до класичного кредитування та не мають достатнього обсягу ресурсів для формування резервів.

Ліквідність – ще один фактор нашого фінансового аналізу. Як свідчать результати дослідження, ліквідність іноземних банків у період експансії та економічного зростання була дещо нижчою за середню по вибірці (див. графік 5). Утім, під час кризи частка ліквідних активів у за-

лучених коштах підвищилася зокрема й за рахунок іноземних банків, які продемонстрували здатність у разі необхідності швидко відновлювати ліквідну базу. На відміну від іноземних, вітчизняні банки протягом кризи зазнали великих труднощів із ліквідністю внаслідок непередбаченого відпливу депозитів, частково зупиненого дією мораторію на дострокове зняття вкладів. Ліквідні позиції вітчизняних банків зазнали тиску внаслідок необхідності повернення значних сум за зовнішньою заборгованістю за синдикованими кредитами та єврооблігаціями. Протягом 2010-го – початку 2011 року рівень ліквідності обох груп банків знову суттєво підвищився внаслідок невизначеності на ринку кредитування.

В умовах економічного спаду проявилися відмінності між коефіцієнтами ліквідності різних підгруп іноземних банків. У 2009–2010 рр. банки, створені з нуля, мали значно вищу частку грошових коштів (30%) порівняно з поглинутими (20%), оскільки були менш чутливими до

банківської кризи внаслідок незначної участі у депозитному ринку, здійснювали менш ризикові види діяльності, спеціалізуючись на комісійних, а не процентних доходах.

Істотним наслідком експансії іноземного капіталу в банківську систему України стали структурні зміни, пов'язані з фондуванням банківських установ.

Поява іноземних банків сприяла диверсифікації та стабілізації джерел формування ресурсів завдяки отриманню “материнських кредитів”. У результаті частка коштів інших банків у структурі ресурсів іноземних банків становить близько 50%, що у півтора раза більше, ніж вітчизняних [16]. Вартість капітальних ресурсів у середній транснаціональних банків значно нижча з огляду на низькі показники інфляції у країнах-донорах та вищі кредитні рейтинги іноземних фінансових інституцій (див. графік 6).

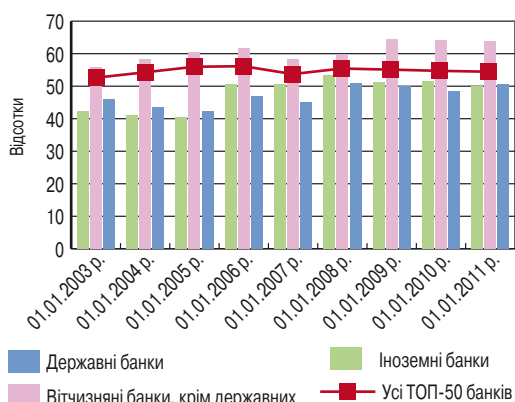
Утім, особливості фондування іноземних банків не стосуються псевдоіноземних, що, як і вітчизняні, мають високу частку процентних витрат

Графік 5. Ліквідність банків України за період 2002–2010 рр.

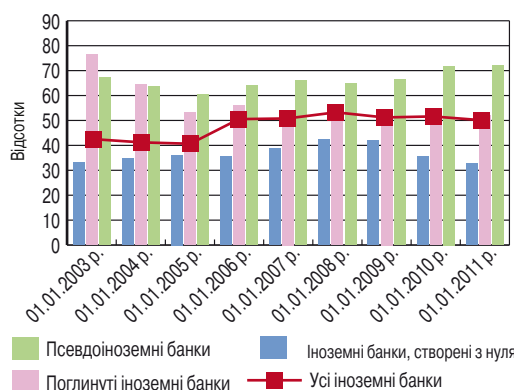
Джерело: дані Національного банку України.

Графік 6. Частка процентних витрат у процентних доходах банків України протягом 2003–2010 рр.

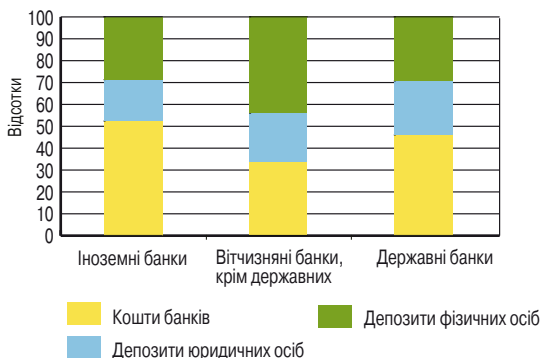
Джерело: дані Національного банку України.

Графік 7. Частка процентних витрат у процентних доходах іноземних банків України протягом 2003–2010 рр.

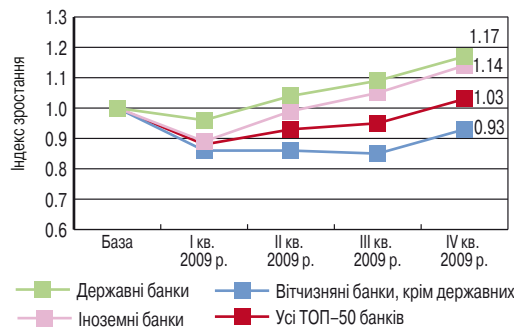
Джерело: дані Національного банку України.

Графік 8. Структура пасивів за групами банків за станом на 01.01.2011 р.

Джерело: дані Національного банку України.

Графік 9. Зміна обсягів банківських депозитів фізичних осіб під час кризи 2009 р.

Джерело: дані Національного банку України.

(60–70%) унаслідок дефіциту дешевих ресурсів (див. графік 7).

Фактор зовнішньої підтримки іноземних дочірніх банків на території України став джерелом фінансової стабілізації системи з точки зору ефективності, ліквідності й адекватності капіталу в період кризи. Збільшення частки конкурентоспроможних банків мав важливий системний ефект. Водночас зовнішня підтримка іноземних банків призвела до зростання зовнішньої заборгованості банківської системи України та появи специфічних ризиків.

1. **Ризик дефолту вітчизняних банків** за зовнішніми зобов'язаннями найбільше загострився в 2009 році, коли іноземні інвестори були змушені погодитись на реструктуризацію заборгованості за синдикованими кредитами та єврооблігаціями таких вітчизняних банків, як “Надра”, “Родовід”, Укргазбанк, “Фінанси та кредит”, ПУМБ, а також Альфа-банку. Підвищення довіри міжнародних інвесторів до українських дочірніх банків у період піднесення 2005–2008 рр. поширилося на вітчизняні банки, які не виправдали сподівань.

2. **Валютні ризики.** Заміщення внутрішніх гривневих депозитів дешевими зовнішніми позиками та єврооблігаціями, номінованими в іноземній валюті, генерує додаткові валютні ризики для банківської системи України. Так, знецінення гривні в 2008 році призвело до зростання боргового навантаження дочірніх банків у гривневому еквіваленті. Для уникнення реалізації проблеми валютного ризику необхідно приділяти особливу увагу регулюванню банків із довгою відкритою валютною позицією.

3. **Процентні ризики.** Географічний дисбаланс у структурі фондування

призводить до невідповідності пасивів та активів іноземних банків за строками (короткострокові пасиви з країн-донорів і довгострокові активи в Україні). В умовах суттєвих коливань відсоткових ставок на міжнародних ринках капіталу банкам загрожують розриви ліквідності. Тому транснаціональні банки з географічно незбалансованою структурою активів та пасивів усе ж зацікавлені в збільшенні обсягів депозитних портфельів на ринках приймаючих країн.

4. **Ризик перекредитування економіки.** Іноземні банки спричинили перевищення рівня кредитів над депозитами в банківській системі до 300% у 2010 році. У світовій практиці показник відношення кредитів до депозитів (loan-to-deposit) відображає рівень перекредитування в економіці. Чим показник вищий, тим більша залежність банків від міжбанківського, в основному зовнішнього боргового фінансування.

ОПЕРАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ІНОЗЕМНИХ БАНКІВ

Операційний аналіз – наступний етап дослідження, який присвячено депозитним та кредитним операціям. Його результати свідчать про те, що іноземні банки протягом 2005–2010 рр. збільшили свою частку в обсягах депозитів із 10% до 50%.

Населення, особливо під час кризи, лояльніше ставиться до банків, які мають міжнародну репутацію й фінансову підтримку з боку акціонерів. Іноземні банки, в свою чергу, розглядають депозити як засіб диверсифікації ресурсного портфеля, що на 50% складається з коштів, наданих іншими банками – в основному материнськими холдингами (див. графік 8).

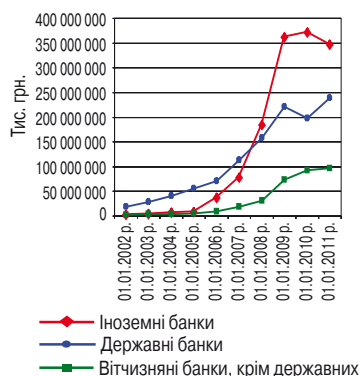
Залучення депозитів у національній валюті дає змогу дочірнім банкам меншою мірою залежати від НБУ, ринку міжбанківського кредитування та валютного ринку з точки зору формування запасів ліквідності в гривні. Структура пасивів вітчизняних банків збалансованіша – у ній найбільшу частку займають депозити фізичних осіб, що менш чутливі до глобальних ризиків, однак, як показав досвід 2009 року, більш залежні від внутрішньої банківської паніки.

Результати дослідження динаміки депозитів протягом 2009 року засвідчили, що підтримка материнськими структурами дочірніх банків в Україні дала змогу іноземним банкам наростити клієнтську базу навіть у несприятливий кризовий період. Незважаючи на масовий відплив вкладів у I кварталі 2009 року за всіма групами банків, на балансах банків з іноземним капіталом та державних банків спостерігалось загальне зростання депозитів фізичних осіб, яке становило за 12 місяців відповідно 17% і 13%. Детальні результати порівняльного дослідження динаміки вкладів у кризовий період відображено на графіку 9.

Отже, присутність іноземних банків на депозитному ринку України була стримуючим фактором щодо впливу вкладів під час фінансової кризи та сприяла збереженню загальної ресурсної бази банківської системи України. Вища довіра клієнтів до банків із іноземним капіталом сприяє зростанню лояльності споживачів до банківської системи в цілому.

Ще одним етапом операційного аналізу стало дослідження кредитних операцій іноземних банків порівняно з вітчизняними. Доступ на міжнародні ринки дешевих грошових ресурсів

Графік 10. Динаміка кредитів, наданих банками за період 2002–2010 рр.

Джерело: дані Національного банку України.

недепозитного походження породжував схильність іноземних банків до нарощування кредитної активності в Україні протягом періоду економічного зростання (див. графік 10).

За 2005–2010 рр. іноземні банки збільшили свою частку на ринку кредитування з 12% до 46%, причому їх частка на роздрібному сегменті становила 60% від усіх кредитів, наданих фізичним особам. Надмірне кредитування споживчого сектору економіки України за участі транснаціональних банків відбувалося за сприятливих умов для процентного арбітражу (високі темпи інфляції та відсоткових ставок, фіксований валютний курс). Іноземні банки сфокусувалися на роздрібному банківництві з огляду на дешевшу ресурсну базу материнських холдингів і зростаючу платоспроможність населення України.

Основні конкурентні переваги групи банків з іноземним капіталом над іншими вітчизняними банками полягають у високому рівні зовнішньої підтримки, а саме можливості швидкого доступу до дешевих ресурсів материнських груп. Утім, максимізація чистого процентного доходу іноземних банків здійснювалася за рахунок посилення географічних, строкових і валютних дисбалансів між активами та пасивами, оскільки обсяги й структура кредитних портфелів не відповідала особливостям депозитних. Низька вартість кредитів порівняно з темпами інфляції приваблювала клієнтів. Збільшення припливу дешевих і довгострокових ресурсів із-за кордону протягом 2005–2008 рр. сприяло значному зростанню частки довгострокових кредитів, наданих населенню, в роздрібному кредитному портфелі. За даними НБУ, за цей період частка довгострокових позик населенню зростає з

49.7% до 82.1% [16]. Водночас збільшення частки іпотечного кредитування викликало появу нових іпотечних ризиків, які гостро проявилися під час фінансової кризи 2009–2010 рр.

Посилення ролі іноземних банків у кредитній сфері, окрім генерації додаткових валютних, строкових і географічних ризиків у системі, призвело до низки інших структурних зрушень.

По-перше, поглибилася орієнтація банківської системи України на кредитування транснаціональних підприємств із капіталом країн-донорів. Цю стратегію використовують такі банки, як ІНГ Банк Україна, КІБ Креді Агріколь, Сітібанк, Кредобанк. Така кредитна підтримка створює передумови для посилення конкурентних переваг іноземних компаній над національними виробниками.

По-друге, спостерігається зміна структури кредитування за галузями. Іноземні банки активніше кредитують торгівлю та підприємства з низькою доданою вартістю, ніж високоризикові інноваційні компанії. Також іноземні банки сприяли нарощуванню споживчого кредитування, спрямованого на закупівлю імпортованих товарів, що знижувало можливості розвитку та фінансування внутрішніх товаровиробників.

На нашу думку, такі результати діяльності іноземних банків у кредитній сфері є об'єктивними й цілком нормальними з точки зору концепції ринкового фундаменталізму, в центрі якого лежить максимізація вартості банку. Втім, це суперечить державницькому підходу, що вимагає комплексу регулятивних важелів, які б коригували посилені іноземними банками ринкові диспропорції. Важливим завданням регулятора є створення стимулів для спрямування іноземних кредитних ресурсів на розвиток внутрішнього реального сектору економіки з метою його розширеного відтворення.

ВИСНОВКИ

Поняття “іноземний банк” на основі закордонного розташування центрів стратегічного контролю краще відповідає потребам банківського аналізу, на відміну від вибірки банків з іноземним капіталом, в якій присутні псевдо-іноземні банки й відсутні фінансово-кредитні установи з номінальними вітчизняними власниками.

Підсумовуючи результати огляду зарубіжних досліджень та ретроспективного аналізу наслідків присутності іноземних банків в Україні, можна стверджувати, що однозначної відповіді на питання про позитивний чи негативний характер діяльності іноземних банків немає. Виявлено численні як прямі, так і опосередковані наслідки експансії іноземних банків, що залежать від різних факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру.

Діяльність іноземних банків у період економічного зростання сприяла підвищенню капіталізації банківської системи України, нарощуванню темпів кредитування, розширенню асортименту, поліпшенню якості банківських послуг. Основні конкурентні переваги групи цих банків над іншими вітчизняними банківськими установами полягають у високому рівні зовнішньої підтримки, а саме можливості швидкого доступу до необхідних ресурсів материнських груп.

Водночас іноземні банки не виправдали очікувань щодо зниження відсоткових ставок, підвищення прибутковості, оскільки діяли передусім у власних комерційних інтересах, спрямованих на отримання достатнього чистого процентного доходу, кредитну експансію, оптимізацію оподаткування. Зростання частки іноземного капіталу підвищує ризик залежного розвитку. Тому при регулюванні варто звертати більше уваги на банки, через які підвищується рівень концентрації капіталу з однієї країни, проводити моніторинг темпів зростання сукупної частки банківського капіталу під контролем окремих держав, а також їх інтеграційних об'єднань.

З другого боку, під час кризи іноземні банки забезпечили фінансову стійкість банківської системи України завдяки збереженню внутрішньо-корпоративного припливу дефіцитних капітальних і кредитних коштів. Значного впливу капіталу з банківської системи України за кордон не було. З огляду на незначні масштаби вітчизняної банківської системи, закріплення контролю над перспективним ринком для материнських банків було вигіднішим, ніж репатріація незначних у масштабах холдингових груп обсягів інвестованого капіталу. В період фінансової кризи населення більше довіряло банкам з іноземним капіталом, про що свідчить нижчий рівень відпливу із них депозитних вкладів порівняно з ін-

шими вітчизняними комерційними банками. Отже, іноземні банки виявилися стійкішими до дії банківської паніки і стримували її поширення на всю банківську систему України.

Результати проведеного дослідження підтвердили необхідність диференційованого підходу до моніторингу та регулювання окремих груп іноземних банків із різними рівнями фінансового ризику та потенціалу впливу на банківську систему замість розгляду іноземного банківського капіталу в цілому. Регулятивні ініціативи, які не враховують різноманітності банків з іноземним капіталом, менш ефективні щодо утримання балансу між економічним суверенітетом банківської системи України та її фінансовою стабільністю. За таких умов важливого значення набуває впровадження міжнародного нагляду за діяльністю транснаціональних банків на консолідованій основі, оскільки дочірні компанії та материнські структури тісно взаємопов'язані.

Література

1. Levine R. *International Financial Liberalization and Economic Growth* // R.Levine — *Review of International Economics*, 9(4). — 2001, pp. 688–702.
2. Levine R., Zervos S. *Stock Markets, Banks, and Economic Growth* // R.Levine, S.Zervos — *American Economic Review*, 88, 1998, pp. 537–558.
3. Rajan R.G., Zingales L. *Financial Dependence and Growth* // R.G.Rajan, L.Zingales L. — *American Economic Review*, 88, 1998, pp. 559–586.
4. Caprio G., Honohan P. *Finance for Growth: Policy Choices in a Volatile World* // G.Caprio, P.Honohan — *The World Bank, Washington DC*, 2000.
5. Goldberg L., Dages G., Kinney D. *Foreign and Domestic Bank Participation: Lessons from Argentina and Mexico* // L.B.Goldberg, G.Dages, D.Kinney. — *Federal Reserve Bank of New York Working Paper*. — 2000. pp. 17–36.
6. Dages B.G., Goldberg L., Kinney D. *Foreign and Domestic Bank Participation in Emerging Markets: Lessons from Mexico and Argentina* // B.D.Dages, L.Goldberg, D.Kinney. — *Federal Reserve Bank of New York Economic Policy Review*, 6, 3. — 2000. pp. 17–35.
7. Demircuc-Kunt A., Levine R., Min H.-C. *Opening to Foreign Banks. Issues of Stability, Efficiency, and Growth*. In: Seongtae Lee (ed.) *The Implications of Globalization of World Financial Markets*. — Bank of Korea, Seoul. — 1998.
8. Mathieson D. J., Roldos J. *The Role of Foreign Banks in Emerging Markets* // D.J.Mathieson, J.Roldos. *Paper presented at the World Bank, IMF, and Brookings Institution 3rd Annual Financial Markets and Development Conference*, 2001.
9. Cull R. *Foreign Bank Participation and Crises in Developing Countries* / Cull R., Martinez Peria M.S. — *The World Bank Finance and Private Sector Development Research Group*, 2007.
10. Farnoux M. *Foreign Direct Investment in the Polish Financial Sector* / Farnoux M., Lanteri M., Schmidt J. — *Case study prepared for the CGFS Working Group on Financial Sector FDI*. — 2004.
11. Basso H. *Financial Dollarization: The Role of Banks and Interest Rates* / Basso H., Calvo-Gonzalez O., Jugilas M. // *ECB Working Paper*. — 2007. — №748.
12. Luca A. *What drives credit dollarization in transition economies?* / Luca A., Petrova I. // *Journal of Banking and Finance*. — 2007. — № 10.
13. Dooley M. *Private Inflows When Crises are Anticipated: a Case Study of Korea* / Dooley M., Shin I. // *NBER Working Paper*. — 2000. — № 7992.
14. Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 р., № 2121-III // *Відомості Верховної Ради України*. — 2001. — № 5, 6. — С. 36.
15. Закон України “Про акціонерні товариства” від 17.09.2008 р., № 514-VI.
16. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.bank.gov.ua.
17. Міщенко В.І. *Особливості посткризового реформування фінансового сектору України* / В.І. Міщенко // *Фінанси України*. — № 10. — С. 3–14.
18. Савлук М. *Банківська система — барометр економіки* / Савлук М. // *Урядовий кур'єр*. — 2005. — № 212. — С. 23.

Інформація з першоджерел/

Зміни і доповнення до Державного реєстру банків, внесені у серпні 2011 р.¹

Назва банку	Вид товариства	Зареєстрований статутний капітал, грн.	Дата реєстрації банку	Реєстраційний номер	Юридична адреса
м. Київ і Київська область					
Публічне акціонерне товариство “ПІРЕУС БАНК МКБ”	ПАТ	1 627 792 220	31.01.1994 р.	234	м. Київ, Контрактова площа, 4
Публічне акціонерне товариство “Банк “Київська Русь”	ПАТ	416 080 000	30.05.1996 р.	258	м. Київ, вул. Хорива, 11-а
Дніпропетровська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “КОМЕРЦІЙНИЙ БАНК “АКСІОМА” (колишня назва – ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО “СИГМАБАНК”)	ПАТ	136 000 000	10.01.2006 р.	302	м. Дніпропетровськ, вул. Сімферопольська, 11, приміщення 25
Одеська область					
ПУБЛІЧНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО АКЦІОНЕРНИЙ БАНК “ПОРТО-ФРАНКО”	ПАТ	105 553 560	17.10.1991 р.	39	м. Одеса, вул. Пушкінська, 10

¹ “Перелік банків України, включених до Державного реєстру банків”, опубліковано у “Віснику НБУ” № 8, 2011 р. Зміни і доповнення, внесені до Державного реєстру банків, виділено червоним кольором. Назви банків подаються за орфографією статутів.

На замовлення “Вісника НБУ” матеріали підготувала головний економіст департаменту реєстрації, ліцензування та реорганізації банків Національного банку України Олена Сілецька.